

Οι Μεταφράσεις και η Πατριδογνωσία

(Εισήγηση στη Διημερίδα των Εκδ. Συναδέλφων, συντομευμένη, χωρίς πηγές)

Κρίτωνας Ηλιόπουλος

Η εισήγηση αποτελεί σύνοψη μιας μελέτης για τον ρόλο της μετάφρασης στην εθνική συγκρότηση και στη διάπλαση εθνικής συλλογικής συνείδησης, από την περίοδο του λεγόμενου «νεοελληνικού διαφωτισμού» έως τη σημερινή λειτουργία της μετάφρασης στην ανάδειξη της σύγχρονης ταυτότητας των Ελλήνων και επίσης την πράξη του μεταφραστή ως Gatekeeper (πορτιέρη, θα λέγαμε) και ως «πρεσβευτή», στην επιλογή, την προβολή και τη γλωσσική καταγραφή του «ξένου» (Maria Tymoczko).

Στην καθημερινή δραστηριότητά του ο μεταφραστής είναι εκ των πραγμάτων «υποταγμένος» στο εθνικό συλλογικό φαντασιακό, είτε το επιδιώκει είτε όχι, υπερασπίζεται και διαμορφώνει την κουλτούρα της γλώσσας προς την οποία μεταφράζει χωρίς αναγκαστικά να είναι «εθνικιστής» ή πατριώτης. Ταυτόχρονα είναι φορέας του «ξένου» και εκ των πραγμάτων υποχρεωμένος να παραβιάζει νόρμες της εθνικής κουλτούρας και να «προδίδει» τα πάτρια ως δραγουμάνος των εισβολέων (L. Venuti).

Μας απασχολεί η ιδιαίτερη ελληνική περίπτωση, της μετάφρασης προς και από τη δεύτερη «ιερή γλώσσα» του δυτικού κόσμου μετά την Εβραϊκή, και τη γλώσσα των αρχαίων «Ιερών Γραφών» της πολιτικής θρησκείας του διαφωτισμού και της εθνογένεσης.

Η ιστορία των ελληνικών μεταφράσεων είναι μια ιστορία εθνικισμού και πατριδογνωσίας που αντικατοπτρίζεται στο σημειολογικό περιεχόμενο και τις υποδηλώσεις της γλώσσας, στις δυσκολίες εννοιολογικής προσαρμογής που αντιμετωπίζουμε στη μετάφραση όρων στην κατά τα άλλα «πλουσιότερη και ωραιότερη γλώσσα του κόσμου» με την ανάγκη καταφυγής σε αρχαιοπρεπείς

τύπους.

Πατριδογνωσία και όχι επιστήμη έχουμε από την εποχή των Οσποδάρων μέχρι τους σημερινούς φασίστες που πυρπολούν τα βιβλία με τη διαπίστωση ότι στη Σμύρνη το '22 πέθαναν άνθρωποι και από το συνωστισμό (που αποκαλύφθηκε πρόσφατα ότι είναι μετάφραση από το Concise History του Clogg (αποκάλυψη του σε διαδικτυακό μπλογκ

<http://xyzcontagion.wordpress.com/2013/03/03/richard-clogg-maria-repoyssi/>, αλλά αυτό δεν θα έσωζε ούτε το μεταφραστή από το μένος των πατριωτών).

Όπως λέει η Γαλάτεια Καζαντζάκη για το περιοδικό «Διάπλασις των Παίδων» στο οποίο δημοσιεύτηκαν αρκετές μεταφράσεις για εθνικό στόχο: «ένα περιοδικό στην Ελλάδα κατ' εξοχήν εθνικιστικό σκοπό οφείλει να έχη[...] – Βίκυ Πάτσιου, «Η Διάπλασις των Παίδων» με εκτενή αναφορά στην πατριωτική επιλογή και προσαρμογή των μεταφράσεων, Δον Κιχώτης κ.λπ.

Ιδιομορφίες του ελληνικού εθνικισμού

Συχνότερα ο εθνικισμός θεωρείται μία «ιδεολογία» μεταξύ πολλών άλλων ιδεολογιών και μάλιστα τις περισσότερες φορές είναι ιδεολογία «των άλλων». Εθνικιστές πάντα είναι οι «άλλοι», «εμείς» είμαστε απλώς «πατριώτες». Ο όρος εθνικιστής έχει αρνητική φόρτιση και μόνο οι ναζί διεκδικούν ως τιμητικό τον τίτλο του εθνικιστή.

Αλλά η ιστορία των τελευταίων δύο αιώνων μας επιβάλλει να δούμε τον εθνικισμό ως κάτι διαφορετικό από ιδεολογία. Ως βασικό συστατικό των κοινωνιών μας, την κοσμοθεωρητική βάση τους. Όπως τεκμηριώνει ο επινοητής του όρου *Κοινότοπος Εθνικισμός* (*Banal Nationalism*) «ο εθνικισμός είναι αυτό που «μας» υπενθυμίζει διαρκώς ότι «εμείς» ζούμε σε έθνη, είναι «η ταυτότητά μας που κυματίζει συνεχώς σαν σημαία». Δεν είναι η σημαία που κουνούν οι φανατισμένοι πολίτες με φλογερό ζήλο αλλά η σημαία που υπάρχει διαρκώς υψωμένη χωρίς κανέναν να την προσέχει σε ένα δημόσιο κτίριο». (Michael Billig, *Banal*

Nacionalism)

Στην Ελλάδα ο κοινότοπος εθνικισμός έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Είναι φυλετικός και μισαλλόδοξος, ορισμένοι θεωρητικοί επινόησαν τον όρο «ethnic nationalism» (εδώ η δυσκολία της μετάφρασης αποδεικνύει τη φυλετική σήμανση του όρου Έθνος/Nation στην ελληνική γλώσσα. Είναι «θρησκευτικός» και «πατρογονικός» εθνικισμός με τη γλώσσα ως κύριο άξονα (σε αντίθεση με τους αμερικάνικους π.χ. εθνικισμούς όπου η γλώσσα δεν έχει ιδιαίτερη σημασία ούτε οι πρόγονοι)

Εάν θέλουμε να βρούμε διεθνές ανάλογο, μάλλον ο ελληνικός εθνικισμός συγγενεύει πολύ με τον ισραηλινό, όπου εκτός από το ιερό παρελθόν και τους προγόνους, ισχυρό κοινό στοιχείο είναι το θρησκευτικό συναίσθημα γενικότερα καθώς και το φαινόμενο της αναβίωσης της νεκρής εβραϊκής γλώσσας των γραφών για να μετατραπεί σε ομιλούμενη από μία πολύγλωσση κοινότητα ανθρώπων.

Η συντριπτική πλειονότητα των κειμένων του λεγόμενου Νεοελληνικού Διαφωτισμού είναι μεταφράσεις. Από τον «Πατριάρχη» Ευγένιο Βούλγαρη ως τους πιο ριζοσπαστικούς, το Μοισιόδακα ή τον Ρήγα, αλλά και τους φιλέλληνες που επίσης ήταν μεταφραστές και μετέφεραν το «ευρωπαϊκό» αναγεννησιακό φαντασιακό στη γλώσσα και στη συμπεριφορά. Ο κύριος όγκος είναι μεταφράσεις και διασκευές και μάλιστα περιορισμένων ειδών, από τα οποία απουσιάζει η λογοτεχνία σχεδόν εντελώς. Μία από τις ελάχιστες εξαιρέσεις είναι «οι ντελικάτοι εραστές» του Ρήγα, που όπως λέει ο σχολιαστής-επιμελητής της έκδοσης του '71 Σχολαίον των ντελικάτων εραστών Εκδ. Ερμής 1971, επιμέλεια-εισαγωγή, Παναγιώτης Σ. Πίστας, «Οι μεταφραστικές του τέλος ελευθερίες... παραθέτοντας ελληνικές παροιμιακές φράσεις... Φαναριωτοποιούν τους εραστές του Παρισιού στις καθημερινές λεπτομέρειες της ζωής τους, στις καθημερινές εκφράσεις της ομιλίας τους και στις πληθωρικές εκδηλώσεις των αισθημάτων τους, αντλώντας... εκφραστικούς τρόπους και τύπους από τη φαναριώτικη ποίηση της εποχής, την οποία εξάλλου όπως θα δούμε, μερικές φορές ο Ρήγας τη χρησιμοποιεί και **αυτούσια**».

θυμάμαι από την πατριδογνωσία της παιδικής μου ηλικίας τα ρητά που κολλούσαν στους τοίχους των σχολείων την 25^η Μαρτίου. Ένα έγραφε «Όποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά», Ρήγας Φεραίος. Μόνο τυχαία και πάρα πολλά χρόνια αργότερα έμαθα ότι αυτό το ρητό του Ρήγα ήταν απλώς μετάφραση φράσης του «γιατρού, ποιητή και ερευνητή Albrecht von Haller(1708-1777): Α.ΓΑΛΔΑΔΑΣ, ΤΟ ΒΗΜΑ 25/3/2007

Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός μεταφέρθηκε (μέσω των μεταφράσεων) στους χριστιανούς υπηκόους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δίχως το αντιθρησκευτικό του πνεύμα και με κουτσουρεμένο το ανθρωπιστικό και απελευθερωτικό περιεχόμενό του. Πλάστηκε μια ιδιόμορφη «πατρογονική», «παλιγγενεσιακή» και μισαλλόδοξη εκδοχή του διαφωτισμού. Ενώ αλλού εξεγείρονταν ενάντια στη θρησκευτική και πολιτική τυραννία εδώ ήταν εναντίον της «ΞΕΝΗΣ» τυραννίας. Μπροστά από τη λέξη Τυραννία προστίθονταν σχεδόν πάντα το επίθετο ξένη, «ξένη τυραννία», «ξένη δεσποτεία». Η αντίθεση ανάμεσα στο «εμείς και οι τύραννοι» μετατράπηκε στο εμείς και οι ξένοι. Η αυτοδιοικούμενη θρησκευτική κοινότητα μετατράπηκε σε εθνική και γλωσσική, χωρίς ρήξη.

Θα λέγαμε ότι «ο τόπος που γέννησε τη δημοκρατία» γέννησε και τον φυλετικό εθνικισμό του αποκλεισμού, την εθνοκάθαρση και τη γλωσσική κάθαρση.

Ας παραλείψουμε το πώς σχηματίζονται μεταφορές που εντοπίζουν την αρχή της σύγκρουσης Ελλάδας – Τουρκίας στον πόλεμο των Δαναών με τους Τρώες, που συγχέουν τη Ναζιστική Γερμανική Εισβολή με Πέρσες και Λεωνίδες.

Ένα λεξιλογικό παράδειγμα μόνο, το πώς ο φυλετικός «νεοελληνικός διαφωτισμός» μετάφρασε τον όρο CIVIL WAR. Με το CIVIL και τα παράγωγά του έχουμε πρόβλημα ακόμα καθότι η δική μας εθνογένεση δεν παρήγαγε ακριβώς πολίτες αλλά υπηκόους, πιστούς, χριστιανούς, ομογενείς. Ο Κοραής έπλασε τον όρο «πολιτισμός» για το civilzacion, civilization, δεν γνωρίζω όμως ποιος πρώτος χρησιμοποίησε τον όρο «εμφύλιος» για τον

«πολιτικό» πόλεμο, με τη σαφή υποδήλωση της φυλής ως μετάφραση του έθνους. Αλλά και σήμερα οι Οθωμανοί γίνονται Τούρκοι και η Οθωμανική αυτοκρατορία Τουρκοκρατία, η Ιστανμπούλ γίνεται Κωνσταντινούπολη, η Μακεδονία «Σκόπια».

Στις εισαγωγές και τις υποσημειώσεις του μεταφραστή «διορθώνονται» λάθη του συγγραφέα που δεν ανταποκρίνονται στην εθνική συνείδηση.

Λόγου χάρη, σε σύγχρονο βιβλίο όπου υπάρχει μια αναφορά στον Βασιλιά των Ορέων του Εντμόντ Αμπού του 1857 (εξαφανισμένο καθώς θεωρείται ανθελληνικό), η υποσημείωση γράφει:

«Το βιβλίο εμφανίζει την Ελλάδα ως χώρα ληστοκρατούμενη, τους ληστές να συναλλάσσονται με τις στρατιωτικές αρχές και πολλά άλλα αποκυήματα της γόνιμης φαντασίας του συγγραφέα [...]»

Αιώνες τώρα οι «Έλληνες είναι λαός που δεν ξέρει τη γλώσσα του» και οι καλές μεταφράσεις πρέπει να έχουν «καλά ελληνικά» που να αποδεικνύουν την αδιάσπαστη συνέχεια της Φυλής στην Τρισχιλιετή Ιστορία της.

«Γλωσσική Υποτέλεια»

«Είναι αλήθεια ότι στη διάρκεια της Ιστορίας μας έχουμε δεχτεί πολλές γλωσσικές επιδράσεις: τουρκικές, βενετσιάνικες, [...] Π.χ. μεγάλο μέρος της ναυτικής ορολογίας μας έχει την καταγωγή από τους Βενετσιάνους, γιατί από αυτούς μάθαμε τη ναυτική τέχνη της εποχής της ενετοκρατίας. Το ίδιο κι ένα μεγάλο μέρος λέξεων της καθημερινής ζωής που δανειστήκαμε από τους Τούρκους.

Οι Τούρκοι και οι Βενετσιάνοι όμως ήταν κατακτητές. Σήμερα υποτίθεται ότι είμαστε ελεύθεροι. Κι όμως η γλωσσική μας υποτέλεια είναι χειρότερη από κάθε άλλη φορά. Ας δούμε μερικά παραδείγματα στην τύχη: Λέμε: cool-αρε (κούλαρε) αντί να πούμε ηρέμησε...» Αφού απαριθμεί διάφορα παρόμοια καταλήγει σε μιλιταριστικό ύφος: «Η ελληνική γλώσσα πάντως μοιάζει να μας τελειώνει σιγά σιγά... Υπερβάλλω; Κινδυνολογώ; Μακάρι. ΥΓ.: Έτσι

μου 'ρχεται να ουρλιάξω όπως κάποτε ο εκπαιδευτής μου στο στρατό: «ΨΗΛΑ ΤΑ ΚΕΦΑΛΙΑ ΡΕ!».

Εντυπωσιάζει το πρώτο πρόσωπο πληθυντικού και η σχέση του συγγραφέα με τους Βενετσιάνους από τους οποίους «έμαθε» τη ναυτική τέχνη (θαλασσοπόρος ο κειμενογράφος), αλλά πιο εντυπωσιακή είναι η νοσταλγία του για τον εκπαιδευτή του στο στρατό, μια αποκαλυπτικά αυθόρμητη σύνδεση (υποσυνείδητη θα λέγαμε) του γλωσσικού εθνικισμού με το στρατιωτικό πολεμικό φρόνημα. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ – 06/11

Ο ελληνικός θεσμικός εθνικισμός έχει διεθνή προσανατολισμό. Το συμβάν υπέπεσε στην αντίληψή μου όταν σε κάποια μακρινά σύνορα, μεταξύ Παραγουάης και Αργεντινής, ο συνοριακός υπάλληλος κοιτούσε πολλή ώρα το ολοκαίνουργιο διαβατήριό μου και στο τέλος με ρώτησε από ποια χώρα είναι. Αναρωτήθηκα γιατί δεν το βλέπει στο διαβατήριο. Τότε διαπίστωσα ότι η χώρα μου στα Ισπανικά δεν λέγεται πια «Γκρέσια» αλλά «Ρεπούμπλικα Ελένικα», και φυσικά, αυτήν την Ελένικα ο ισπανόφωνος υπάλληλος δεν την γνώριζε. (Μα τι αμόρφωτος και αστοιχειώτος, θα έλεγε κάποιος νεοέλληνας, όμως ας σκεφτούμε τι θα έλεγε ένας νεοέλληνας συνοριακός υπάλληλος αν η Βολιβία π.χ. μετονομαζόταν σε Δημοκρατία Πατσακούτικ για πατρογονικούς λόγους. (Υπάρχουν τέτοια γεγονότα, δεν είναι φανταστικό το παράδειγμα.)

Οι Ταγοί των Νεοελλήνων πάντα θεωρούσαν πως έχουν το δικαίωμα να αποφασίζουν για το σωστό και το λάθος στην τρισχιλιετή μας γλώσσα. Τώρα οι γλωσσικοί «αρμόδιοι» πρέπει να διορθώσουν και τη γλώσσα των άλλων, των Άγγλων, των Ισπανών...

Κύριοι, δεν είμαστε ΓΡΑΙΚΟΙ, ούτε ΡΩΜΙΟΙ, είμαστε ΈΛΛΗΝΕΣ. Σιγά σιγά όλοι θα μάθουν τη γλώσσα τους. Δεν είναι μόνο στα διαβατήρια. Όλο και συχνότερα μεταφράζουν το «Ελλάδα» ως «Hellas». Υπάρχουν πολλά παραδείγματα σε κείμενα οργανισμών, συνεδρίων. Αλλά τι θα έλεγαν οι νεοέλληνες αν τους επέβαλαν ξαφνικά να γράφουν «ΦΡΑΝΣ» ή ΦΡΑΓΚΙΑ αντί για Γαλλία, διότι οι Φραντσέζοι δεν γουστάρουν να έχουν σχέση με τους προγόνους

τους Γάλλους; Φανταστείτε ότι ξαφνικά η Γαλλία εκδίδει καινούργια διαβατήρια και θέλει να μεταφράσει το République française στα νεοελληνικά. Πώς πρέπει να το γράψει για να είναι εθνικώς ορθό; Γαλλική Δημοκρατία ή Ρεπούμπλικα της Φραγκίας;

Μήπως με την ίδια λογική και άλλοι βάρβαροι λαοί δικαιούνται να απαιτήσουν να μεταφράζεται αλλιώς το όνομα της χώρας τους στα ελληνικά, και να γράφουμε ΜΠΡΙΤΑΝΙΑ, ΓΙΟΥΕΣΕΙ, τη ΝΕΔΕΡΛΑΝΔΗ, τη ΝΤΕΝΜΑΡΚΙΑ, τη ΝΤΟΥΤΣΛΑΝΤΙΑ κλπ;

Μήπως το Ελληνικό Ιερατείο Ονομάτων πρέπει να επαναφέρει την Κατάη, να κάνει τους Ιταλούς Ρωμαίους και να πείσει τους «Εσπανιόλες» να αυτοαποκαλούνται ΙΣΠΑΝΟΙ (ή μήπως Hispanos και Republica Hispana);.

Άραγε η πολιτική χρήση της αρχαιότητας και της ιστορίας, όπως την εφαρμόζει συστηματικά το Ελληνικό Κράτος από την ίδρυσή του, δεν είναι η ίδια που εφάρμοσε συστηματικά ο ιταλικός φασισμός και ο γερμανικός ναζισμός;

Τι θα έλεγαν άραγε οι Αρμόδιοι του Γένους για τις μεταφραστικές επιλογές του Ευγένιου Βούλγαρη (Κέρκυρα 1716 Πετρούπολη 1806):

«Γραικοί από Γραικού τινός, ή Γραίκου, το παλαιόν ονομαζόμενοι, οι ύστερον Έλληνες από Έλληνας υιού του Δευκαλίωνος. Οι Λατίνοι άνωθεν, και τα έθνη άπαντα της Ευρώπης την σήμερον, δεν γνωρίζουσι το Γένος με άλλο όνομα. Ημείς δι' όλης της παρούσης μεταφράσεως το αυτό όνομα μεταχειριζόμεθα, αποφεύγοντες το μεν Έλληνες διά την έμφασιν της ειδωλοθρησκείας, το δε Ρωμαίοι προς αντιδιαστολήν των Ρωμάνων.» Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός. 1989. 84.

Μεταφραστές Κοσμοπολίτες

Τελικά οι μεταφραστές υποχρεωτικά θα είναι ή εθνικιστές ή εθνοπροδότες πρέσβεις των ξένων; Η ανθρωπότητα χρειάστηκε

αιώνες για να εισάγει στα λεξικά της τον όρο Άθεος και Αθεΐα, τώρα μοιάζει άγνωστο πότε θα εμφανιστεί η λέξη Αεθνία και Αεθνος. Προς το παρόν, κάθε συνείδηση και κάθε μετάφραση προσδιορίζεται με βάση κάποιο έθνος. Ακόμα και ο διεθνισμός υπονοεί και προϋποθέτει τα έθνη. Είναι παραπλανητικό ότι η διεθνοποίηση έρχεται σε αντίθεση με την εθνική συνείδηση και τις εθνικές κουλτούρες. Ο όρος *Universality* σήμερα φθείρεται μέσα στην ολιγαρχική παγκοσμιοποίηση των διεθνών σχέσεων που είναι σχέσεις εθνικών παραγόντων.

Αρκετοί μεταφραστές σήμερα θα ήθελαν να είναι «κοσμοπολίτες» με την έννοια που έδωσε στον όρο ο Καντ, πολύ πριν από το περιοδικό *Κοσμοπόλιταν* και προτού οι σταλινικοί Γάλλοι αριστεροί με θεωρητικό τον Georges Cogniot, (Μισέλ Λεβί) τσαλαπατήσουν τον Κάρολο Μαρξ με την επινόηση του όρου «Αστικός Κοσμοπολιτισμός» για να πολεμήσουν το πείραμα της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο.

Ίσως στο μεταφραστή να ταιριάζει καλύτερα η νομαδική ελευθερία που προσφέρει η ιδιότητα που κοσμοπολίτη, του πολίτη του κόσμου, παρά η στατική και συντηρητική ταύτιση με μία κουλτούρα ή έστω με δύο.

Τελειώνοντας, και μιας και ανέφερα τον Μαρξ και τις ταλαιπωρίες του, ας δούμε πώς παρεισέφρησε ο ελληνικός εθνικισμός ή πατριωτισμός σε μία μετάφραση ενός μαρξιστικού κειμένου, αδιάφορο αν έγινε σκόπιμα ή όχι. Είναι της δεκαετίας του '70, σε μια περίοδο που ήταν πάλι στην επικαιρότητα, λόγω άλλης κρίσης, η συζήτηση περί «εθνικής προστασίας» από τους ξένους ιμπεριαλιστές. Κάτι ανάλογο με τη συζήτηση του «μέσα ή έξω από την Ε.Ε.» του σήμερα, ήταν την εποχή του Μαρξ η συζήτηση περί εθνικού προστατευτισμού και ελεύθερου εμπορίου μεταξύ κρατών. Σε μια ομιλία που συμπεριλαμβάνεται ως παράρτημα στη «*Φιλοσοφία της Αθλιότητας*», ο Μαρξ καταλήγει:

Προσέξτε τη διαφορά μεταξύ των κειμένων. Πιθανότατα πρόκειται για παράλειψη εκ παραδρομής, παραμένει όμως ως συμβολισμός που αποκαλύπτει τη συνείδηση του μεταφραστή:

«But, in general, the protective system of our day is conservative, while the free trade system is destructive. It breaks up old nationalities and pushes the antagonism of the proletariat and the bourgeoisie to the extreme point. In a word, the free trade system hastens the social revolution. It is in this revolutionary sense alone, gentlemen, that I vote in favor of free trade.»

«Αλλά γενικά στις μέρες μας, το σύστημα της ελευθερίας του εμπορίου είναι καταστροφικό. Διαλύει τις παλιές εθνικότητες και σπρώχνει στο έπακρο τον ανταγωνισμό ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο. Με μια λέξη το σύστημα της εμπορικής ελευθερίας επιταχύνει την κοινωνική επανάσταση. Μονάχα με τούτη την επαναστατική έννοια, κύριοι, ψηφίζω υπέρ της ελευθερίας του εμπορίου.» Νέοι στόχοι, μετάφραση Γεωργίας Δεληγιάννη-Αναστασιάδη.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 11

Εγκληματικό Κράτος, Εγκληματική Κοινωνία

Φώτης Τερζάκης

Την ώρα που στην πλατεία Συντάγματος ένα εντυπωσιακό πλήθος ρίχνει τη σκιά του στο απέναντι κτήριο της Βουλής ζητώντας τρόπους να αρθρώσει την αγωνία και την οργή του, στις γειτονιές της πόλης κλιμακώνεται ένα αποτρόπαιο έγκλημα εναντίον μεταναστών και ξένων. Φασιστικές συμμορίες επιτίθενται με βιαιότητα που μπροστά της ωχριά κάθε προηγούμενο, καταδιώκουν και τρομοκρατούν ανθρώπους στο δρόμο, πυρπολούν αυτοσχέδια τζαμιά, αδειάζουν νυχτερινούς συρμούς του ηλεκτρικού από τους ξένους και τους ξυλοκοπούν στις αποβάθρες,

σκοτώνουν: ο μαχαιρωμένος μπαγκλαντεσιανός στον κάδο των σκουπιδιών (δεν θα μάθουμε ποτέ τ' όνομά του – ποιος σκοτίζεται καν για την αθωότητά του;) είναι μόνο η κορυφή της φρικωδίας που ξαναπαίζει στους δρόμους της Αθήνας του 2011 σκηνές της Βαϊμάρης του 1931.

Θα ήταν αφέλεια να περιμένουμε από τις δυνάμεις καταστολής να εμποδίσουν την ανερχόμενη νεοναζιστική βία – είναι γνωστές, και παροιμιώδεις, οι σχέσεις τους με τα ακροδεξιά φυτώρια του εγκλήματος, που ήταν πάντοτε στην Ελλάδα συγκοινωνούντα δοχεία... Το πράγμα βεβαίως ξεκινάει από ψηλότερα, την «αδυναμία» και την «παθητικότητα» της κυβέρνησης, όπως λένε – που αποδεικνύεται πολύ πιο ενεργητική απ' όσο εκ πρώτης όψεως φαίνεται... Εκείνο όμως που γίνεται κρίσιμος καταλύτης γι' αυτήν την παροξυσμική κλιμάκωση της ακροδεξιάς δολοφονικότητας είναι το ότι τα ανακλαστικά του πλήθους, του λεγόμενου «μέσου πολίτη», έχουν γίνει καλός αγωγός γι' αυτήν· το ότι το μίσος και η τυφλότητα έχουν γίνει δεύτερη φύση του περιπετρά, του ταξιτζή, του μαγαζάτορα, του απολυμένου, αυτών των αιωνίως αθώων και ξεγελασμένων που πάντα η ιστορία παίζεται πίσω από την πλάτη τους, επειδή ακριβώς δεν θέλουν ποτέ να την ξέρουν.

Η αφορμή για τούτο το νέο, αποφασιστικό βήμα προς την άβυσσο στάθηκε η δολοφονία –στυγερή, αναμφίβολα– ενός νέου άνδρα νωρίς το πρωί σε κεντρικό δρόμο της Αθήνας, τη στιγμή που ετοιμαζόταν να μεταφέρει την ετοιμόγεννη γυναίκα του στην κλινική, από τρεις αγνώστους αλλοδαπούς για να του κλέψουν μια κάμερα. Οι πραγματολογικές λεπτομέρειες φορτίζουν με ασυνήθιστο συναισθηματικό φορτίο το γεγονός, που συσκοτίζει ακόμα περισσότερο την κρίση. Σε αντίθεση με τον ανώνυμο μπαγκλαντεσιανό, αυτός έχει όνομα, το ακούσαμε από την πρώτη στιγμή: και μέσα στον νωθρό κι εμβρυώδη εγκέφαλο του πλήθους σχηματίζεται η θανατηφόρα εξίσωση που ζητάει αίμα, όσο το δυνατόν περισσότερο αίμα, εγχρώμων.

Οι άνθρωποι φοβούνται, μόνο που δεν ξέρουν τι ακριβώς... Όποιος απλώς φοβάται, σπανίως είναι σε θέση να υποδείξει ποιο είναι το αντικείμενο του φόβου του, ούτε καν αν υπάρχει τέτοιο

αντικείμενο· όποτε ο φόβος υπαγορεύει πολιτική, ένας φύρερ караδοκεί στο τέλος του δρόμου. Οι δείκτες της εγκληματικότητας (όπως και των αυτοκτονιών άλλωστε) ανεβαίνουν δραματικά τα χρόνια που ζούμε, είναι αλήθεια, στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ποιος είναι όμως υπεύθυνος γι' αυτό; Οι μετανάστες μήπως; Ειδεχθή εγκλήματα γίνονται πάντα από καιρού εις καιρόν, το να προβληθούν όμως οι ευθύνες του ατομικού εγκλήματος σε μια ολόκληρη κατηγορία ανθρώπων συνιστά άγρια παράνοια, της οποίας τα τελευταίας μαζικά δείγματα είδαμε ακριβώς στην αντισημιτική λύσσα της Ευρώπης που οδήγησε στα στρατόπεδα θανάτου. Ακόμη κι αν η εγκληματικότητα έχει αυξηθεί ανησυχητικά, όλες οι διαθέσιμες στατιστικές που κατά καιρούς έρχονται στο φως δεν μαρτυρούν υψηλότερη συμμετοχή αλλοδαπών από το ποσοστό τους στον συνολικό πληθυσμό. Άρα; Άρα ο τρομοκρατημένος πληθυσμός διαλέγει να προβάλει σε αυτούς τούς πιο ανορθολογικούς φόβους του, μόνο και μόνο επειδή είναι διαφορετικοί, λιγότερο ικανοί ν' αντιδράσουν, πιο εύκολα θύματα. Το ανορθολογικό μίσος για τη διαφορετικότητα (φυλετική, πολιτισμική, θρησκευτική, σεξουαλική) είναι το καθαρό περίσσειμα σε αυτή τη θανατηφόρα εξίσωση, το τυφλό ανακλαστικό τού «εάν υποφέρω κάποιος πρέπει να πληρώσει, και θα πληρώσει αυτός που είναι του χεριού μου!».

Αλλά είναι βέβαια και φτωχός. Αν οι πλέον φτωχοί και οι πλέον εξαθλιωμένοι ανάμεσα στους μετανάστες είναι το συχνότερο φαντασιωσικό αντικείμενο των φόβων, και συχνότερος αποδέκτης των παρανοϊκών αντιποίνων, είναι όχι τόσο βάσει της εύλογης εκτίμησης πως η φτώχεια κι η εξαθλίωση αυξάνει τις πιθανότητες παραβατικής συμπεριφοράς –αυτό θα ήταν μία βαθμίδα ορθολογικότερο– όσο επειδή ενσαρκώνουν στα μάτια των ανθρώπων εκείνο που πράγματι τρέμουν πιο πολύ: το ενδεχόμενο να γίνουν οι ίδιοι σαν εκείνους, μια δυνητική εικόνα του εαυτού τους που πασχίζουν να εξορκίσουν. Ένας πρωτόγονος τρόπος να εξορκίσεις την απειλή της κοινωνικής εξαθλίωσης, είναι να εξοντώνεις τους εξαθλιωμένους που στη θυμίζουν.

Δεν χρειάζεται να υπενθυμίσω εδώ ότι δεν είναι όλοι οι

μετανάστες εξαθλιωμένοι, ότι υπάρχει τεράστιος αριθμός απ' αυτούς που είναι κανονικότατα ενταγμένοι στην ελληνική κοινωνία –η οποία ποτέ ωστόσο δεν τους παραχώρησε αυτό που οιαδήποτε τυπικά δημοκρατική κοινωνία θα όφειλε– και ότι απειλούνται εξίσου, αν όχι περισσότερο, από το φάσμα της μαζικής εξαθλίωσης και από την αυξανόμενη εγκληματικότητα κάθε είδους... Διότι από το πόσο θα καταλάβουμε ποια είναι η πραγματική απειλή, εξαρτάται η απάντηση στο ερώτημα «ποιος είναι υπεύθυνος γι' αυτό». Ποιος λοιπόν καταδικάζει ένα όλο και μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού που τυχαίνει να ζει στην ελληνική επικράτεια στη βιοτική ανασφάλεια και στη φτώχεια, στην κατακόρυφα αυξανόμενη ανεργία, στην περιθωριοποίηση και τον διευρυνόμενο αποκλεισμό; Ποιος ληλατεί την κοινωνία από τ' αναγκαία για μια αξιοπρεπή διαβίωση προκειμένου να υποβοηθήσει την ανελέητη συσσώρευση του πλούτου, οδηγώντας την με μαθηματική ακρίβεια σε εμφύλιο πόλεμο; Η απάντηση είναι ήδη προφανής: το ελληνικό κράτος. *Το ελληνικό κράτος είναι ο αυτουργός όλων των ειδεχθών εγκλημάτων που τραυματίζουν το σώμα της κοινωνίας, καθώς και του παραλυτικού φόβου που επισπεύδει τα διάλυση του κοινωνικού ιστού – και όχι μόνον αρνητικά, επειδή δεν έκανε ό,τι θα χρειαζόταν για να τα αποτρέψει, αλλά προπαντός θετικά, επειδή κάνει όλα όσα χρειάζονται για να βυθίσουν την κοινωνία στο είδος της απελπισίας και του ανορθολογισμού που είναι κανονικά προϊόντα των οικονομικών κρίσεων και της βαθιάς βιοτικής ανασφάλειας που αυτές γεννούν.*

Πριν από τρεισήμισι περίπου αιώνες ο Σπινόζα, με τη θαυμαστή του διαύγεια που επιφυλάσσει ακόμα διδάγματα για μας, έγραφε:

«Πράγματι, είναι βέβαιον ότι οι στάσεις, οι πόλεμοι, η περιφρόνηση ή η παραβίαση των νόμων πρέπει να καταλογίζονται όχι τόσο στην κακία των υπηκόων όσο στο κακό καθεστώς του κράτους. Διότι οι άνθρωποι δεν γεννιούνται πολίτες, αλλά γίνονται. Εξάλλου, τα φυσικά πάθη των ανθρώπων είναι παντού τα ίδια· συνεπώς, αν σε ένα πολιτικό σώμα η ανθρώπινη κακία κυριαρχεί ευκολότερα απ' ό,τι σε ένα άλλο και εκεί

διαπράττονται περισσότερα εγκλήματα, αυτό σίγουρα οφείλεται στο γεγονός ότι ένα τέτοιο πολιτικό σώμα δεν προνόησε αρκετά για την ομόνοια, δεν νομοθέτησε με αρκετή σύνεση και, κατά συνέπεια, δεν απέκτησε το απόλυτο δίκαιο που έχει ένα πολιτικό σώμα. Γιατί μια πολιτική κοινωνία η οποία δεν έχει εξαλείψει τις αιτίες των στάσεων, στην οποία ένας πόλεμος είναι πάντα επίφοβος και στην οποία, τέλος, οι νόμοι συχνά παραβιάζονται, δεν διαφέρει πολύ από τη φυσική κατάσταση όπου καθένας ζει σύμφωνα με την ιδιοσυγκρασία του αλλά με μεγαλύτερο κίνδυνο της ζωής του». (Πολιτική πραγματεία V, 2).

Η εγκληματικότητα είναι, πράγματι, πρόβλημα πολιτικό. Δεν είναι ούτε με την τεχνική έννοια του όρου ποινικό ούτε γενικώς και αορίστως ηθικό, διότι η ανθρώπινη φύση είναι παντού ίδια, κανείς δεν γεννιέται εγκληματίας ούτε άγιος, και –εκτός ελαχίστων ατομικών εξαιρέσεων, που έχουν βεβαίως την περιορισμένη σημασία τους– όμοιες συνθήκες τείνουν να ωθούν τους ανθρώπους σε αντίστοιχες συμπεριφορές. Ένα υγιές πολιτικό σώμα είναι επιφορτισμένο με το καθήκον να προστατέψει τα μέλη που το απαρτίζουν εν πρώτοις από συνθήκες στέρησης και υποβιβαστικής ένδειας, εν συνεχεία από εξωτερικές απειλές και τέλος από στοιχεία διχόνοιας που απειλούν να το κερματίσουν εις τα εξ ων συνετέθη. Έτσι τουλάχιστον υπαγορεύει η πολιτική σοφία των απαρχών της νεωτερικότητας, που είναι ακόμα κωδικοποιημένα στα πολιτειακά μας μορφώματα, και αυτός είναι ο όρος της νομιμότητάς τους. Ειδάλλως, το λόγο έχει το δίκαιο της εξέγερσης...

Οι διαχειριστές τού ελληνικού κράτους, ένα συμπαγές μπλοκ συμφερόντων που κυριαρχεί στη χώρα από τον καιρό της Μεταπολίτευσης τουλάχιστον και ανεξαρτήτως κομματικών εναλλαγών στην εξουσία, δεν έκρυψαν ποτέ τις επιλογές τους: ευπειθή όργανα της Δύσης, του Ατλαντικού άξονα και της διεθνούς κεφαλαιοκρατικής ελίτ, παραδίδουν εσχάτως σιδηροδέσμια τον πληθυσμό και το έδαφος της χώρας στο πιο επιθετικό κομμάτι της τελευταίας, τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και τα πολιτικά όργανά τους, για την έσχατη λεηλασία.

Γνωρίζουν καλύτερα από τα θύματά τους ότι είναι οι κύριοι εχθροί του λαού τους, και η πολιτική τους επιβίωση εξαρτάται από τη με κάθε μέσο συσκότιση αυτής της απλής αλήθειας. Χρειάζονται τρόπους συγκάλυψης του προφανούς, διόδους εκτροπής τής οργής των εξαπατημένων σε ανώδυνους για τους ίδιους διαύλους· και το προσφορότερο μέσον είναι η παλαιά, δοκιμασμένη στρατηγική όλων των κυριάρχων, το αποικιακό αξίωμα του *διαίρει και βασίλευε*. Χρειάζεται οι κοινωνικές ομάδες να στραφούν η μία εναντίον της άλλης, πρέπει να δουν σαν πραγματικό τους εχθρό τούς συντρόφους τους στην εξαθλίωση, να αναλώσουν το δίκαιο μίσος τους για τους κυριάρχους σε πράξεις τυφλής αυτοκαταστροφής, ώστε οι ίδιοι αυτοί κυρίαρχοι να επανεμφανιστούν ως διαιτητές, νομιμοποιημένοι μόνο και μόνο από την καταστροφή που προκάλεσαν και στο όνομα της οποίας καλούνται να ενσκήψουν και πάλι κραταιοί με το φωτοστέφανο του σωτήρα.

Ιδού, λοιπόν, γιατί η βία κατά των μεταναστών και των ξένων δεν μπορεί, ούτε πρέπει, να ανακοπεί... Ιδού γιατί, ακόμη περισσότερο, οι άνθρωποι που για οιοουσδήποτε λόγους συνέρρευσαν κάποτε σε αυτή τη χώρα, που μιλούν τη γλώσσα της κι έχουν γίνει οργανικό κομμάτι της παραγωγικής της ζωής, δεν πρέπει ποτέ να γίνουν κανονικοί πολίτες με πλήρη δικαιώματα, πρέπει να κρατιούνται δέσμιοι σ' εκείνο το είδος περίβλεπτης διαφορετικότητας που μπορεί ανά πάσα στιγμή να χρησιμεύει ως κυματοθραύστης του λαϊκού μίσους· κι εκείνοι που έρχονται σωρηδόν από τις οδούς της απελπισίας να αιχμαλωτίζονται στον μη-τόπο των ευρωπαϊκών συνοριοφυλακών, ένα άμορφο, ζυμωμένο με δάκρυα και λάσπη ανθρώπινο απόθεμα το οποίο, τώρα που οι ειρκτές της αποκτηνωτικής μισθωτής σκλαβιάς έχουν πιθανότατα κορεστεί, χρησιμεύει κυρίως ως υλικό για περιστασιακές, τελετουργικές θυσίες.

Η μνήμη της Βαϊμάρης ας γίνει ακόμα μία φορά οδηγός μας. Όλ' αυτά τα έχουμε ξαναδεί. Όποτε ο καπιταλισμός περνάει δομική κρίση, ο ολοκληρωτισμός αναγγέλλεται επί θύραις – ο ολοκληρωτισμός, που δεν είναι άλλος από τον ίδιο τον καπιταλισμό στην ωμότερη, στην πιο μανιασμένη και απροκάλυπτη μορφή του· και όποτε οι ενδοτικές και διεφθαρμένες κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις αφήνουν, από αδυναμία ή από καιροσκοπική υστεροβουλία, κενά εξουσίας, οι πρώτοι που σπεύδουν να τα αναπληρώσουν είναι οι μελανοχίτωνες και τα Τάγματα Εφόδου. Αυτή είναι η ταυτότητα της ιστορικής στιγμής που διανύουμε, στην Ευρώπη, στην Ελλάδα, στην Αθήνα – ας μην έχει κανείς επ' αυτού αμφιβολία... Αυτό είναι που υπαγορεύει και τα καθήκοντα δράσης ενός συνειδητοποιημένου λαϊκού σώματος, όμως, αν υπάρχει τέτοιο. Υπό τέτοιας μορφής έκτακτες συνθήκες, η μόνη ελπίδα για την αυτοσυντήρηση της κοινωνίας είναι η ανάπτυξη λαϊκών δομών αντεξουσίας στο ίδιο αυτό κενό όπου βηματίζουν ανεμπόδιστα οι οργανωμένοι παρακρατικοί εγκληματίες. Αυτές οι μάζες που έκαναν με τόσο επιβλητικό τρόπο αισθητή την παρουσία τους στο Σύνταγμα, αναρωτιέμαι, θα μπορούσαν να διοχετεύσουν ένα κλάσμα της δύναμής του για την περιφρούρηση των συνοικιών της Αθήνας από τις παρακρατικές συμμορίες, για την προστασία των μεταναστών και των πιο ευάλωτων ομάδων από τα φασιστικά καρκινώματα και τους νόμιμους προστάτες τους, για την προστασία της κοινωνίας από το θανατηφόρο δηλητήριο που την οδηγεί αργά ή γρήγορα να καταβροχθίσει τα ίδια της τα σπλάχνα;

Υστερόγραφο, 18 Ιουνίου 2011. Δύο ημέρες μετά το πολιτικό θρίλερ της 15^{ης} Ιουνίου, η οργανωτική επιτροπή του Αντιρατσιστικού Φεστιβάλ, ενός επιτυχημένου θεσμού που μπόρεσε να επιβιώσει και να ισχυροποιηθεί με συνεχή παρουσία επί μια δεκαπενταετία, δημοσιοποίησε την εξής ανακοίνωση:

«Οι πολιτικές εξελίξεις είναι πολύ σημαντικές. Οι αντιδράσεις στα οικονομικά μέτρα και το κίνημα των πλατειών κορυφώνονται

σε όλη τη χώρα, η κυβέρνηση βρίσκεται σε αδιέξοδο και οι εξελίξεις είναι απρόβλεπτες και μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και σε πτώση της κυβέρνησης.

Παρότι μέχρι πρόσφατα κινούμασταν προς την κανονική διεξαγωγή του φεστιβάλ, σήμερα φαίνεται αδύνατο τόσο για οργανωτικούς όσο και για πολιτικούς λόγους. Τις επόμενες ημέρες θα υπάρξει ο ανασχηματισμός και η ψήφιση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος (Μνημόνιο 2). Αν οι αντιδράσεις κορυφωθούν, το φεστιβάλ, λόγω του εθελοντικού του χαρακτήρα θα έχει πρόβλημα και οργανωτικά, στο στήσιμο και τη λειτουργία του, αλλά και στη συμμετοχή οργανώσεων και επισκεπτών. Επίσης, επειδή το φεστιβάλ δεν δέχεται χορηγούς, το οικονομικό κόστος μιας αποτυχίας θα ήταν δεκάδες χιλιάδες ευρώ, που δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε.

Το φεστιβάλ αποτελεί έναν ετήσιο θεσμό του αντιρατσιστικού και μεταναστευτικού κινήματος που συγκεντρώνει και εκφράζει πολλές εκδοχές των κοινωνικών κινημάτων. Είμαστε για αυτό τμήμα του μαζικού κινήματος των πλατειών για πραγματική δημοκρατία και αλλαγή της πολιτικής του Μνημονίου και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Οποσδήποτε τα γεγονότα της χρονιάς σχετικά με το μεταναστευτικό ζήτημα, η άνοδος του ρατσισμού, το ρατσιστικό πογκρόμ του περασμένου Μαΐου και η απεργία πείνας των 300 μεταναστών χρειάζονται χώρο για συλλογική συζήτηση και την αναζήτηση απαντήσεων. Θέλουμε λοιπόν να μεταφέρουμε τη συζήτηση και τον προβληματισμό μας στον κόσμο των πλατειών. Θα προτείνουμε στη γενική συνέλευση της Πλατείας Συντάγματος να οργανώσουμε μια συζήτηση με θέμα την οικονομική κρίση και τη μετανάστευση και ίσως άλλες εκδηλώσεις, με ομιλητές από το φεστιβάλ.

Όπως είπαμε και στη χτεσινή συνέλευση, το κοινωνικό κίνημα που μεγαλώνει και τα αποτελέσματά του είναι πολύ πιο σημαντικά για τις ζωές και το μέλλον όλων μας, ντόπιων και μεταναστών, από το φετινό Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ. Φέτος πρέπει να αγωνιστούμε όλοι και όλες μαζί στο Σύνταγμα για να ακουστούν εκεί οι ιδέες μας για μια δίκαιη κοινωνία με ίσα δικαιώματα για όλους και όλες».

Οι μεταναστευτικές οργανώσεις, που ετοιμάζονταν πυρετωδώς για το Φεστιβάλ και πολλές βασίζονταν στις δραστηριότητές του για ένα πενιχρό έσοδο που θα κάλυπτε τρέχουσες ανάγκες τους, κεραυνοβολήθηκαν. Αν το πράγμα αποτελεί «ετήσιο θεσμό του αντιρατσιστικού και μεταναστευτικού κινήματος», δεν θα έπρεπε το τόσο σοβαρό ζήτημα της ματαίωσής του να συζητηθεί πρώτα πρώτα με τους ίδιους τους εκπροσώπους των μεταναστών; Η λήψη μιας τέτοιας απόφασης ερήμην τους, μ' ένα σκεπτικό που κατ' ουσίαν λέει ότι ο κόσμος έχει αλλού το μυαλό του τώρα για ν' ασχοληθεί με αυτό, ή ότι «εμείς» (η οργανωτική επιτροπή και το Δίκτυο) έχουμε αυτή τη στιγμή άλλες προτεραιότητες, τραυματίζει βάνανυσα τη στοιχειωδέστερη (αμεσο- ή εμμεσο-)δημοκρατική δεοντολογία και δημιουργεί σε πολλούς την ακόμη πιο αλγεινή εντύπωση ότι κάποιοι χρησιμοποιούν τους μετανάστες σαν απλό εργαλείο για να κάνουν οι ίδιοι πολιτική.

Ποια κίνηση τώρα μπορεί ν' αποσείσει τέτοιες υποψίες και να αποκαταστήσει τη δημοκρατική αξιοπιστία εκείνου του κομματιού της αριστεράς που προβάλλει ως υποστηρικτής των μεταναστών (η οποία θα έπρεπε μάλιστα να είναι πολύ πιο προσεκτική μετά τα τραυματικά γεγονότα της Νομικής και της Υπατίας); Η πρόσκληση των μεταναστών να συμμετάσχουν στο «κίνημα των πλατειών» μοιάζει σαν διορθωτική κίνηση απέναντι σ' ένα οφθαλμοφανές –και ήδη επισεσημασμένο– πρόβλημα, το ότι μετανάστες και ξένοι ήταν τραυματικά απόντες στη μεγάλη λαϊκή κινητοποίηση η οποία δεν είχε χώρο γι' αυτούς, και ίσως ακόμα δίνεται η εντύπωση ότι απαντά, με κάποιον τρόπο, στη σύνδεση των δύο δραματικά αποκομμένων σκηνών τής Αθήνας που επιχείρησα να κάνω στο παραπάνω άρθρο μου· απατηλά όμως... Διότι να πεις ότι «τα αποτελέσματα [του κοινωνικού κινήματος που μεγαλώνει] είναι πολύ πιο σημαντικά για τις ζωές και το μέλλον όλων μας» εγείρει το πιο ανησυχητικό ερώτημα: ποιος αξιολογεί τί είναι το πιο σημαντικό, και για ποιον; Σε τελευταία ανάλυση: ποιος μιλάει και ποιος αποφασίζει, κι εξ ονόματος τίνος;

Και ακολουθεί βέβαια μια σειρά πρακτικών ερωτημάτων. Ας πούμε: τούτη τη στιγμή που το βίαιο πογκρόμ εναντίον μεταναστών και

ξένων είναι ακόμα νωπό, που οι περισσότεροι δεν τολμούν να κυκλοφορήσουν στους δρόμους από το φόβο της παρακρατικής βίας, η εξαφάνιση ενός από τους ελάχιστους χώρους που ήταν γι' αυτούς μια νησίδα αναπνοής, μια μήτρα εν μέσω ενός περιβάλλοντος περισσότερο ή λιγότερο εχθρικού, στο πλαίσιο της οποίας μπορούσαν να αναδιεκδικήσουν τη φιμωμένη τους έκφραση μ' ένα υπολογίσιμο αίσθημα ασφάλειας και, άρα, αυτοπεποίθησης και αξιοπρέπειας, δεν υπάρχει ο κίνδυνος να εκληφθεί αυτό σαν μια νίκη των διωκτών τους; Σαν οπισθοχώρηση του αντιρατσιστικού κινήματος υπό την πίεση της νεοφασιστικής βίας; Μπορεί η σποραδική εμφάνιση κάποιων μεταναστών στις πλατείες να αναπληρώσει μια τέτοια απώλεια; Στο κάτω κάτω, γιατί να μη γίνουν και τα δύο; Και προπαντός, εάν υποθέσουμε ότι κάποιοι υπερνικήσουν τους δισταγμούς και την εύλογη δυσπιστία και ανταποκριθούν στο κάλεσμα, ποιος θα εγγυηθεί την ασφάλειά τους; Η σύνθεση της «πλατείας Συντάγματος» (ήδη, για να μην πάμε πιο περιφερειακά) δεν είναι καθόλου καθησυχαστική απ' αυτή την άποψη. Δεν θα έπρεπε να έχουν προηγηθεί διεργασίες, ούτως ή άλλως επείγουσες, στην κατεύθυνση αυτού το οποίο ως μου επιτραπεί να ξαναπώ –ελλείψει καλύτερου όρου– αποκρυσταλλωμένων μορφών αντεξουσίας;

Παρεμπιπτόντως, αυτή η βεβιασμένη ανακοίνωση τείνει, ταυτόχρονα, να υποτιμάει και να υπερτιμάει τα όσα έγιναν στο Σύνταγμα. Να πούμε «οι εξελίξεις [...] μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και σε πτώση της κυβέρνησης» σημαίνει ότι δεν έγινε αντιληπτό πως *μία κυβέρνηση ήδη έπεσε*. Εκείνο που στην πραγματικότητα συνέβη στις 15 Ιουνίου ήταν ότι η «πλατεία Συντάγματος» έριξε μια κυβέρνηση – και μόνο επειδή δεν φάνηκε καμία απολύτως συντεταγμένη πολιτική δύναμη να καταλάβει το κενό εξουσίας που δημιουργήθηκε, οι προστάτες της στο εξωτερικό και στο εσωτερικό της χώρας την ξανάστησαν όρθια με τεχνητά υποστυλώματα... Είναι μαρτυρία βεβαίως της δύναμης που μπόρεσε να συγκεντρώσει, με τον όγκο και την επιμονή του, αυτό το ετερόκλητο πλήθος το κινητοποιημένο από τη βουβή ανάγκη· αν ωστόσο τ' αποτελέσματά της ξεπέρασαν τις ίδιες τις προσδοκίες του (πράγμα που αναρωτιέται κανείς αν κατάλαβε), είναι όχι

εξαιτίας αυτού που έκανε αλλά εξαιτίας εκείνου που φάνηκε ότι ήταν ικανό να κάνει: κυριολεκτικά, δηλαδή, με τη σκιά του... Αν αυτό γίνει κατανοητό στην πλήρη του σημασία, όμως, δεν αφήνει καθόλου περιθώρια για επιπόλαιους πανηγυρικούς. Το «κίνημα των πλατειών» είναι πάρα πολύ σημαντικό, σαν υπόσχεση ή απειλή (αναλόγως του από ποια σκοπιά το βλέπει κάποιος) – για κάτι, δηλαδή, που ακόμα δεν είναι. Και αυτό σημαίνει ότι, κυριολεκτικά, κρέμεται από μια κλωστή: η επίγνωση του χάσματος που το χωρίζει από την ίδια του τη δυνατότητα θα πρέπει να είναι το πρώτο του μέλημα· τώρα που είδε τι μπορεί να κάνει, οφείλει να αναλογιστεί σοβαρά τι δεν είναι ακόμα ικανό να κάνει.

Η «άμεση δημοκρατία» είναι εύκολο σύνθημα και αρέσει σε όλους, αλλά το κενό που ξανάστησε στα πόδια της μια κυβέρνηση κλινικώς νεκρή δείχνει ότι κανένας δεν ξέρει πώς να ενεργήσει μετά από εκείνο που είναι μόνο η ελάχιστη, αρνητική προϋπόθεσή της: μια γενικευμένη, συντριπτική κρίση αντιπροσώπευσης. Και, αν μου επιτρέπεται να πω, το συμβάν με το αντιρατσιστικό φεστιβάλ δείχνει πως η κρίση αντιπροσώπευσης δεν είναι πρόβλημα μόνο της μείζονος πολιτικής, του υπάρχοντος και ραγδαία σηπόμενου κοινοβουλευτικού συστήματος – αντανakλάται συμμετρικά και αναπαράγεται στο εσωτερικό του λεγόμενου ανταγωνιστικού κινήματος, στις μικροδομές εξουσίας των «αποκάτω».